

BOSNA'DA TASAVVUF ve TARİKATLARA GENEL BAKIŞ

*Samir Vildiç**

Özet

İslam'ın Bosna'ya esasen tasavvuf yoluyla girdiği ve yine sūfiler tarafından yayıldığı bilinmektedir. Nitekim Osmanlılardan önce sūfilerin buralara gelip yerleştiklerine ve tekkelerini kurduklarına dair deliller mevcuttur. İlerleyen dönemde Bosna'nın fethi ve sonrasında geniş halk kitlelerinin İslam'ı benimsemelerinde de en etkili rolü sūfiler oynamıştır. Osmanlıların hâkimiyeti döneminde pek çok farklı tarikat Bosna'da yaygınlık kazanmıştır. Bunlar arasında Nakşibendîlik, Mevlevilik, Kadirilik, Bektaşilik gibi tarikatlar sayılabilir. Osmanlıların Bosna'yı fethetmesinden bugüne kadar burada birçok tekke de kurulmuştur. Tasavvufi gelenek açısından olduğu kadar sanat tarihi yönüyle de önemi haiz olan bu mekânlar dinî kimlikleri yanında fikrî ve edebî yönleri güçlü isimlerin yetişmesinde mühim rol oynamıştır.

Anahtar sözcükler: Bosna Hersek, tarikatlar, tekkeler.

General Reviw Of Mysticism And Sufi Orders In Bosnia

Abstract

We comprehend from the documents that Islam was brought to Bosnia around xxth century by route of mysticism, a path created and first traveled by the Sufis. And we also witness to the fact that before the Ottomans came, Sufis had settled and built dervish lodges (tekija) in Bosnia. Large portions of the native population would accept Islam willingly during and in the years that followed the conquest of Bosnia by Ottomans. But the local population had already accepted Islam by the efforts of Sufis. It is theorized that the local Bosnian people

* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
samir.vildic@gmail.com

converted to Islam in far greater numbers than some of their Catholic and Orthodox neighbors because the local Bosnian Christian Church, the Bogumil sect, bore many striking similarities to Islam. However, this alone would not be reason enough to accept a different religion. It was also necessary that significant missionary work be done to reach out to locals and expose them to the new faith. The Dervish lodges, which also established to serve this need, would conduct missionary work in Bosnia and with time proved to be a very effective tool in spreading knowledge of Islam, helping to gain new adherents. Among these Dervish lodges (tekija), Nakshbandi, Mawlawi, Kadiri, Bektashi Orders are highly visible. From the time Ottoman conquered Bosnia, many additional dervish lodges had been established. These lodges played an important role in bringing up well known scholars in addition to establishing sufi art (as buildings) and tradition.

Key words: Bosnia and Herzegovina, sufi orders, dervish lodges.

Giriş

Osmanlıların XV. yüzyılda Bosna topraklarına gelmesi, Bosna ile İslamiyet arasındaki ilk temas değildir. Dzavid Haveriç gibi bazı tarihçilerin vermiş olduğu bilgilere göre, İslam bu topraklara fetihten çok daha önce ulaşmıştır. İslam'ın Bosna'ya giriş yollarından biri daha önce XII. yüzyılda Macaristan topraklarında yaşayan ve tehdit olarak algılanmaya başlandıktan sonra bugün Bosna'nın doğu bölgesindeki şehre de ismini veren Kalesiye kabilesi ile olmuştur.¹ Daha sonra Balkanlara XIII. yüzyıldan itibaren yerleşmeye başlayan tasavvuf anlayışı şüphesiz Bosna'yı da etkilemiş ve halkında derin izler bırakmıştır. Osmanlılardan önce Bosna'ya gelen ve yerleşen Sarı Saltuk da bölgenin İslamlaşmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Osmanlıların Bosna'yı fethetmeden bir yıl öncesinde Sarayevo'da İsa Beg İshakoviç tarafından kurulan Mevlevi tekkesi, dervişlerin henüz Müslüman olmayan Bosna halkı üzerinde ne kadar derin bir etki bıraktığının bir göstergesidir.

¹ http://bosnjaci.net/prilog.php?pid=18823&dolazak_islama_na_balkan_i_u_bosnu
Ayrıca, Hacı Sinan Tekkesi şeyhi Sead Halilagiç ile mülakatım sırasında kendisi şahsıma bu bilgileri nakletmiştir.

Osmanlı'nın buraya gelmesiyle beraber tarikat ehli de bölgeye akın etmiştir. Hatta fetih sırasında Horasanlı Ayni ve Şemsi Dede gibi birçok dervişin de Osmanlı ordusunda yer aldığını ve şehit düştüğünü görmekteyiz.² Osmanlı toplumunun din anlayışının merkezinde yer alan tasavvufun, Bosna halkının hayatına etkileri günümüze kadar sürmüştür. Bugün Bosna'da İslam kültürü incelendiğinde Müslüman halkın derin tasavvufi bir hayatla iç içe yaşadığı görülmektedir. Buna örnek olarak günümüzde evlerde doğum, ölüm, yeni eve girme gibi çeşitli vesilelerle 'Tevhit' adıyla düzenlenen ve tarikatların zikirlerine benzeyen dini ritüeli gösterebiliriz.

Özellikle XV. yüzyıla ait Bosna'daki kasabaların kurulup gelişmelerinde dervişlerin önemli bir rolü olduğu da görülmektedir. Derviş ve şeyhlerin kurmuş oldukları tekke ve zaviyeler etrafında yerleşimin geliştiği ve zamanla tekke ve zaviyelerin kasabanın merkezini oluşturduğu gözlemlenebilir. Buna örnek olarak Bosna'daki Srebrenica ve Zvornik kasabaları arasında 1519 yılında şeyh Hamza Orloviç tarafından kurulan tekke ve zaviye zikredilebilir. Başka bir örnek de Skender Vakuf kasabasıdır. Travnik ile Banja Luka arasında Ali Dede İskender tarafından kurulan tekke, daha sonra burada Skender Vakuf kasabasının kurulmasına sebep olmuştur.³

Bosna'da tekke ve zaviyelerin yanında Avrupa'da o güne kadar olmayan misafirhane ve imaretler de bulunuyordu. Fakirlere ve yolculara yardım etmek amacıyla kurulan bu yapılar da dervişlerin kontrolü altındaydı.

Bosna'da Faaliyet Gösteren Tarikatlar

Halvetilik

Bosna'da Halvetiliğin yayılması konusunda göstermiş olduğu faaliyetler göz önüne alındığında en önemli temsilcisinin Ebu Leys-zade (İblizoviç) Şeyh Seyfullah Efendi'nin (ö.1889) olduğu söylenebilir. İblizoviç bazı kaynaklara göre Nakşibendî, bazılarında göre ise Halvetidir. Bu ihtilafın sebebi ise onun her iki tarikattan icazetname almış olmasıdır.⁴

² Çehayic, Cemal, *Derviški Redovi u Jugoslavenskim Zemljama*, Sarajevo, 1986, s. 21.

³ İmamoviç, Mustafa, *Historija Bosnjaka*, Sarajevo, 1998, ss. 97, 102, 185-187.

⁴ Kukavica, Edin Urjan, *Behar*, sayı 95, s. 8, Zagreb, 2010.

Halvetilerin, bugünkü Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nin bulunduğu yerde XVI. yüzyılda şeyh ve dervişlerin yetiştiği mekân olan hankâhları mevcuttu. Ancak bu yapı zamanla yıkılmış ve yerine 1537 yılında Gazi Hüsrev Bey Medresesi yapılmıştır. Bundan başka Halvetilerin Vişegrad, Rudo, Bijeljina ve Donya Tuzla'da faaliyet gösteren tekkeleri vardı. Rudo'da bulunan Halveti tekkesinin tam zamanı bilinmezse de Şeyh İblizoviç tarafından kurulduğu ve İkinci Dünya Savaşına kadar ayakta kaldığı bilinmektedir. Tekke yıkıldıktan sonra zikirler şeyhlerin evlerinde devam ettirilmiştir. Tekkenin son şeyhi 1986 yılında 106 yaşında vefat eden Seyfuddin Hrnjiç'tir. Biyelyina'da bulunan ve 'Şeyh Seyfi Tekkesi' olarak meşhur olan Halveti tekkesi ise 1882 yılında inşa edilmiş olmakla birlikte tekke ile ilgili 1937 yılından sonrasına ait kayıt bulunmamaktadır. Prusac'da Hasan Kâfi Pruşçak'ın medrese ile birlikte kurmuş olduğu tekke de kaynaklarda Halveti tekkesi olarak zikredilmektedir.⁵ Travnik'te medrese ve kütüphane kuran Elçi İbrahim Paşa aynı çatı altında 1706 yılında bir de Halveti hankâhını kurduğu ve vakıfnamede burada görevli mürşid ve müridlerine belli bir maaş bağladığı bilinmektedir.

Bir zamanlar Bosna'da canlı bir şekilde var olduğu bilinen Halvetilik bugün artık faal değildir.

Mevlevilik

Mevlana (ö.1273) ve onun edebi şaheseri *Mesnevi*, Osmanlıların fethinden beri Bosna'da tanınmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı askerlerinin çoğu, çeşitli tarikatlara bağlıydı ve bir beldeyi fethettiklerinde oraya tekke inşa ederlerdi. Bu uygulama Bosna'da da hayata geçirilmiştir.

Sarayevo'nun kurucusu sayılan ve Mevlevi tarikatına mensup olan İsa Bey İshakoviç (ö.1470) XV. yüzyılda bir tekke yaptırmıştır. Bu tekke Bosna'da ilk kurulan ve en meşhur olan Mevlevihanelerdendir. Evliya Çelebi (ö.1682) de Sarayevo'da 47 tekke olduğunu söyledikten sonra İsa Bey Tekkesinden bahsetmektedir.⁶ Bu tekke birkaç kez harap olmuş ise de tekrar onarılarak ihya edilmiş 1957 yılında tamamıyla ortadan kalkmıştır. Yıkılışından yaklaşık 50 sene sonra Türkiye'nin destekleriyle tekke aynı yerinde olmasa da, Sarayevo'ya

⁵ Kukavica, *a.g.e.*, s. 9.

⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, 431.

hakim bir tepede, tarihi Sarı Tabyan'nun altında, Kovaçi mezarlığına yakın bir yerde 2013 yılında inşa edilip yeniden hizmete açılmıştır.

Osmanlı döneminden itibaren Bosna'nun en iyi şair ve yazarları Mevleviliğe mensup kimselerdi. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Derviş Paşa Bayezidagiç (1552–1603): Hafız, Sadi ve Mevlana'nun eserlerine yazdığı şerhlerle meşhur Sudi'nin (ö.1595) öğrencisi olan Derviş Paşa Bosna'daki şair ve yazarların öncüsü sayılır. Türkçe ve Farsça divanları bulunmaktadır. Mostar'da kurduğu Daru'l-Mesnevi'de öğretim görevini vefatından sonra Fevziyi Mostari (ö.1747)⁷ üstlenmiştir.

Şeyh Fevziyi Mostari (ö.1747): *Bülbülistan* adlı kitabın müellifi olan Fevziyi Mostari, Mostar'da Mevlevilerin şeyhlik görevini üstlenmiştir. Bosna'da Farsça yazan şairlerin en önemlilerindedir. Mostari, Mevlana'nun eserlerini okuyarak Farsça'yı öğrenmiştir.

Fazıl Paşa Şerifoviç (ö.1882): Türkçe şiirlerden oluşan bir divanı vardır. Aynı zamanda geliri *Mesnevi* dersleri için kullanılmak üzere bir vakıf da bırakmıştır.

Mustafa Beg bin İbrahim (ö.XVII. yy): 1641 yılında Livno şehrinde, Daru'l-Hadis'i kurmuş, burada tefsir, hadis, fıkıh gibi derslerin yanı sıra *Mesnevi* okunmasını da istemiştir.

Mesnevi, asırlarca Sarayevo'da okutulmuştur. Mesnevihan adı verilen kişiler, *Mesnevi*'nin (Farsça) metnini halka okuyup şerh ederlerdi. Her ne kadar bazı araştırmacılar Sarayevo'daki ilk mesnevihan olarak Tevekkuli Dede'yi (ö. XVII. yy ikinci yarısı) zikretmekteyseler de ondan önce de masnevihanların olduğu bilinmektedir. XVII. yüzyılda yaşamış Tevekkuli Dede'den evvel XVI. yüzyılda bilinen bir mesnevihan da İbn Arabi (ö.1240) ve Mevlana'ya özel bir ilgi duyan, aynı zamanda Şarih-i Mesnevi lakabıyla bilinen Bosnalı Siyahi Mustafa'dır (ö.1653).

Bu bağlamda ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Mesnevi dersi verenler sadece Mevlevi tarikatı şeyhleri değildi. Diğer tarikat şeyhleri

⁷ Fevziyi Mostari 1670 yılında Bosna Hersek'in Mostar şehrine dünyaya gelmiş. İstanbul'da eğitimini gördükten sonra doğduğu yere geri dönen ve eserlerini Farsça ve Türkçede yazan Mostari'nin en önemli eseri *Bülbülistan*'dır. Fevziyi Mostari 1747 yılında vefat etmiştir.

arasında da ünlü mesnevihanlar vardı. Rivayetlere göre mutasavvıf olmayan âlimler dahi *Mesnevi*'yi okuturlardı.⁸ Dolayısıyla denilebilir ki XVIII-XIX. yüzyıllarda Sarayevo'da Farsça bilmek, toplumda seçkinlik vesilesi idi.

Osmanlı Devleti'nin çekilip Avusturya'nın idareye gelmesinden sonra da Bosna'da *Mesnevi* sohbetleri devam etmiştir. Dönemin Yugoslavya Reis'ul-uleması (Diyanet İşleri Başkanı) Cemaluddin Çauşeviç'ti (ö.1938).⁹ O, İstanbul'daki tahsili sırasında Mevlevilik'le tanışmış, Farsça'yı ve *Mesnevi*'nin inceliklerini öğrenmiştir. Daha sonra Reis'ul-ulemalık makamına geçince Sarayevo'nun mesnevihanı olmuştur.¹⁰ Vefatından sonra yakın dostu Mustafa Merhemiç (ö.1959), kendi evinde *Mesnevi* sohbetlerini yapmaya başlamıştır. Bu zat, Bosna'da şeb-i arûs törenlerinin başlatıcısıdır. Her yıl Mevlana Celaleddin'in hatırasını canlı tutmak amacıyla Hakk'a yürüdüğü gün 'kutlama' yapılır. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir.

Şeb-i Arûs, dünyadaki tasavvuf merkezlerinden biri sayılan Sarayevo'nun önemli kültür olaylarından biridir. Zira bu şehir Mustafa Merhemiç, vefatından sonra Sarayevo'daki Hacı Sinan Kadiri Tekkesi şeyhi Feyzullah Hacibayriç'in (ö.1991) Sarayevo'nun mesnevihanı olmasını vasiyet etmiştir. 1972 yılında Şeb-i Arûs dergisini çıkaran Hacibayriç, Farsça'yı Sarayevo'nun seçkin şeyhlerinden biri olan Şakir Sikiriç'ten öğrenmiş, aynı zamanda 1965-1966 yıllarında Türkiye'nin ünlü Mevlana mütehassısı Abdülbaki Gölpınarlı (ö.1982) ile irtibat kurmuştur.

⁸ Rivayete göre Emir İseviç adlı Bosnalı bir âlim, hiçbir tarikata mensup olmadığı halde *Mesnevi* dersleri vermiş ve Farsça'yı iyi bilirmiş. Bu, onun vefatından sonra Sarayevo halkının; 'İsevi gitti, *Mesnevi* bitti' demelerine sebep olmuştur.

⁹ Cemaludin Çauşeviç 1870 yılında Bosanska Krupa'da dünyaya geldi. 1887 yılında İstanbul'da Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra ülkesinde döndü ve ölümüne kadar halkına hizmet etti. 1913 yılında Bosna Hersek Din İşleri Başkanlığına seçildi. Türkiye'de yayınlanan Tercüman-ı Hakikat, Tasvir-i Efkâr ve Vatan gibi gazetelerde makalelerini yayınlayan Çauşeviç, aynı zamanda Bosna'da çıkan birçok dergi ve gazetelerde de makalelerini yayınladı ve birçok eser yazdı. Eserlerinin en meşhuru Bosna dili ile ilgili olan *Arebica* eseridir. Cemaluddin Çauşeviç 1938 yılında vefat etti.

¹⁰ Cemaluddin Çauşeviç 1905-1928 yılları arasında gerçekleştirdiği bu faaliyetlerini, Birinci Dünya Savaşı esnasında hiç kesintiye uğratmadan devam ettirmiştir.

Hacıbayriç'ten sonra bu görevi Hafız Halid Hacimuliç Efendi (ö.2011) üstlenmiştir. Şeyh Feyzullah Efendi hayattayken bu görevi ona kendisi vermiştir.

Halen, Sarayevo'daki Mevlevi-Kadiri Dergâhunda her perşembe akşamı ve Tuzla'daki Nakşibendî Tekkesinde her pazar akşamı *Mesnevi'*nin bir bölümü Farsça ve Bosnaca okunmakta ve şerh edilmektedir.

Nakşibendilik

Nakşibendîliğin Bosna'ya ne zaman geldiği konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Bosna'da Nakşibendî tarikatının ilk temsilcilerinin Fatih Sultan Mehmet'in çağdaşları olan Ayni Dede ve Şemsi Dede olduğu konusunda birtakım bilgiler bulunmaktadır. Bosna'nın fethi sırasında şehit düşen bu iki zatın türbeleri 'Gaziler Yolu' olarak bilinen yerdedir. Ayni Dede'ye ait mezar taşında onun Fatih Sultan Mehmed'in arkadaşı ve danışmanı olduğu kayıtlıdır. Mezar taşının üzerinde rakamla 866/1461-62 tarihi yazılmıştır. Şemsi Dede'nin mezar taşında ise kendisinin Nakşî tarikatına mensup olduğu kayıtlıdır. Vefat tarihi ise 866/1461-1462'dir. Başlangıçta bu türbelerin yanında bir de tekke bulunmaktaydı.¹¹

Sufiler arasında dolaşan şifahi menkıbelere göre Fatih Sultan Mehmet'in ordusu 1463 yılında Bosna'yı fethederken yanında epeyce Nakşî dervişi de varmış. Cemal Çehayiç'in vermiş olduğu bilgilere göre fetih sırasında şehit düşen bazı Nakşî dervişleri için türbe yapılmış, daha sonra ise türberin yanında tekke de inşa edilmiş ve böylece ilk Nakşibendî tekkeleri oluşmaya başlamıştır.¹²

Bosna hakkında yazılan tarih kitaplarında bazı Nakşî şeyhlerinin zikredildiğini görmekteyiz. Mesela Muhammed Emin Efendi Nakşibendî, Şeyh Mehmed Kamil Paşa ve Sirri Baba (ö.1846) bunlardan bazılarıdır.¹³ Öte yandan Travnik Müftüsü, Nakşî Şeyhi Hacı Derviş Efendi Korkut (ö.1877), 1845 yılında Avusturyalılarla yapılan barış görüşmelerinde bir heyetin temsilcisiydi.¹⁴

¹¹ İbranoviç, Cemal, *Nakşibendî Tarikatı ve Bosna'daki Tesirleri*, s. 43.

¹² Çehayiç, a.g.e., s. 35.

¹³ Salih Sidki Hacıhusejnoviç Muvekkit, *Povijest Bosne*, C. II.

¹⁴ a.g.e

Muvekkit'in, Halidiye kolunun mürşidi olan İsmail Efendi'nin oğlu Sirvanlı Mehmet Reco Efendi'yi (1873 yılında büyük vezir zikretmesi Nakşibendîliğin bu kolunun Bosna'da eskilere dayandığına da bir işarettir.¹⁵

Nakşibendîliğin Bosna Hersek'teki asıl yaygınlık kazanması XVIII. ve XIX. yüzyıllarda olmuştur. Bu dönem Nakşibendîliğin Bosna Hersek'teki altın dönemidir. Bosna'da bu tarikatın hem ulema hem yönetici hem de çeşitli meslek sahipleri tarafından kabul görmesi, onların ehl-i sünnet akidesine ve Kur'an ve Sünnet prensiplerine sıkı sıkıya olan bağlılıklarına, ayrıca Bosnalı Müslümanlar için zor zamanlarda onlarla beraber aynı kaderi paylaşmalarına bağlanabilir. XVIII. yüzyıldan itibaren Nakşibendîlik Bosna'nun sadece şehirlerine değil köylerine de uzanmıştır.

Nakşibendî tarikatının Bosna'da yaygınlaşmasında büyük rol oynayan Bosnalı Nakşibendî şeyhleri arasında Şeyh Hüseyin Baba¹⁶ ve Şeyh Abdurrahman Sırri¹⁷ zikredilebilir.¹⁸ Şüphesiz ki, günümüzde Bosna Hersek'te en yaygın tarikat Nakşibendî tarikatıdır.

Bektaşilik

Bektaşilik Bosna Hersek'te yaygın bir tarikat olarak sayılamamakla beraber geçmişte az da olsa Bektaşiliğin kendine Bosna'da taraftar bulduğunu gösteren bazı deliller mevcuttur. Bunların kaynakların başında 1660 yılında Bosna Hersek'i ziyaret eden Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgiler gelmektedir. Evliya Çelebi Bosna Hersek sınırları içerisinde sadece Çayniçe şehrinde bir tane Bektaşî tekkesine rastlamış ve onun hakkında bilgi vermiştir.¹⁹

¹⁵ *a.g.e*

Şeyh Hüseyin Zukić Vukelyiçi'de doğmuştur. Vukelyiçi'deki şeyhliğinin dışında Foynica medresesinde müderrislik yapmıştır. Şeyh Hüseyin 1799-1800 yılında Vukelyiçi'de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Öğrencisi ve müridi Şeyh Sırri onun mezarını ve üzerinde bir türbe yaptırmıştır.

¹⁷ Abdurrahman Sırri 1785 yılında Foynica'da doğmuştur. Sırri (gizemli, esrarengiz) lakabını Şeyh Hüseyin'den alan bu değerli zat, bugün de mevcut olan meşhur Oglavak Tekkesini kurucusudur. 1847 yılında vefat eden Sırri, Nakşibendîlik tarikatının Bosna'daki en meşhur şeyhidir.

¹⁸ İbranoviç, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁹ Evliya Çelebi, *Putopis odlomci o Jugoslavenskim Zenljama*, Sarajevo 1979, s. 402.

Çayniçe'de bulunan bu tekke Birinci Dünya Savaşı'nda yıkılmış, daha sonra yeniden yaptırılmış ise de İkinci Dünya Savaşı esnasında tekrar yıkılmış ve günümüze kadar ulaşamamıştır. İlk dönemlerde Bektaşî tekkesi olan bu tekke XIX. yüzyılda Nakşibendi tekkesi olarak faaliyet göstermiştir.

Başka kaynaklarda Sarayevo'da bulunan bir Bektaşî tekkesi daha zikredilmektedir. Bu tekke Golobrdada mahallesinde, Miljacka nehrinin üzerindeki 'Kömür Köprü'nün' yanında bulunmaktaydı. XIX. yüzyılın başlarında yıkılan bu tekkenin bulunduğu mahalle 1931 yılına kadar 'Tekke Mahallesi' olarak bilinmekteydi. Bir de Banya Luka'da bir Bektaşî tekkesinden bahsedilmekte ise de bununla ilgili bir bilgiye sahip değiliz.²⁰

Bu tekkelerin dışında Bosna'da bilinen Bektaşî tarikatına ait tekke mevcut değildir. Günümüzde Bosna'da Bektaşîlik mevcut değildir.

Hamzevilik

Hamzevilik/Hamzaviyye, Hamza Bali Boşnak olarak da tanınan Hamza Orloviç (ö. 1573) tarafından kurulduğu kabul edilen Bayramiliğin bir koludur. Hamza Bali Bosna'nın Zvornik yakınlarında bulunan Orloviç köyünde dünyaya gelmiştir. Tahsili hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız Hamza Bali'nin Husameddin Ankaravi'den (ö.1557) icazet aldığını ve şeyhlik görevini 5 sene sürdürdüğünü bilmekteyiz.

Bosna'ya dönüşünde çok kısa zamanda ilgi toplayan Bali, oradaki ulema ve sufiler tarafından zındıklıkla itham edilmiş ve dönemin padişahına şikâyet edilmiştir. Padişah da bu şikâyet üzerine Hamza Bali'yi birkaç talebesiyle beraber İstanbul'a getirterek dönemin şeyhülislamı Ebu's-Suud Efendi'nin (ö.1574) verdiği fetva üzerine idam ettirmiştir. İdamından sonra da tesirleri devam eden Hamza Bali'nin doğduğu memleketinde XVII. yüzyıla kadar müridlerinin bulunduğu gösteren kaynaklar mevcuttur.

Bosna'nın Zvornik sancağında birkaç tekke kuran Hamza Bali İstanbul'da medfundur.²¹

²⁰ Çehayiç, *a.g.e.*, s. 169.

²¹ Çehayiç, *a.g.e.*, s. 192-208; Nihat Azamat, 'Hamza Bali', *DİA*, XV, İstanbul, 1997, s. 502-504.

Kadirilik

Bosna Hersek'te Kadirilerin merkezi sayılan Sarayevo'daki Hacı Sinan Tekkesi 1600'lü yılların başında inşa edilerek Bosna'daki ilk tarikatlar arasında yer almıştır. Kadirilerin Bosna'daki ilk tekkesi günümüzde olduğu gibi, o dönemde de Bosna'nın ve Balkanların merkezlerinden biri olan Sarayevo'da kurulmuştur. Bu tekke aynı zamanda Bosna'da ilk kurulan tekkelerdendir ve bunlar içerisinde günümüze ulaşabilen nadir yapılardandır. Hacı Sinan Tekkesi adıyla meşhur olan bu tekke aynı zamanda Kadirilerin Bosna'da ve Balkanlarda merkezi durumundaydı. Bosna'da Hacı Sinan Tekkesi dışındaki tekkeler genelde buraya bağlı olarak hareket etmişler, ancak çok fazla canlılık gösterememişlerdir. Sarayevo dışında Travnik, Yayce ve Zvornik gibi yerlerde Kadiri tekkeleri bulunmaktaydı. Sarayevo dışındaki tekkelerde faaliyet gösteren şeyhler çok fazla meşhur olmuş kimseler değildi, dolayısıyla bu tarikatın Sarayevo dışında yaygınlaşmaması bu sebebe bağlanabilir. Kadiri olarak bilinen büyük şeyhler, şairler ve diğerleri genellikle Sarayevo'da yetişen ve faaliyet gösteren kimselerdi.

Kadiriliğin Bosna Hersek'te yayılmasını sağlayan en önemli merkezlerinden biri ise Bosna'nun başkenti Sarayevo'da bulunan Silahdar Mustafa Paşa Tekkesi'dir. Günümüzde de faal olan bu tekke halk arasında Hacı Sinan (ö.1640) Kâdirî Tekkesi ismiyle meşhur olmuştur. Tekke, Sarayevo'nun kuzeyinde bulunan Remziya Osmanovi Caddesi no.77'de Saraç Ali Cami'nin ve Aliya Cerzelez Evi'nin yanında bulunmaktadır.

Bir rivayete göre tekkeyi Silahdar Mustafa Paşa'nın babası büyük tüccar Hacı Sinan Sultan IV. Murat'ın isteği üzerine inşa etmiştir. IV. Murat Bağdat'ı fethettiğinde yakın arkadaşı ve veziri olan Silahdar Mustafa Paşa'yı yanına çağırarak imparatorluk toprakları dâhilinde tekkenin bulunmadığı bir şehir olup olmadığını sorar. Vezir de zikir ve ibadetlerin dışında derviş ve yolcuların konaklayıp karınlarını doyuracakları bir tekkenin Sarayevo'da olmadığını söyleyince Sultan IV. Murat Bosna'da bulunan Hacı Sinan Ağa'ya büyük bir tekkenin inşası için gerekli olan fermanı ve parayı gönderir. Padişahın hizmetinde bulunan ve Abdülkadir Geylani'nin sevgisini ve himmetini kazanmaya alışan Mustafa Paşa, kendisinin de mensup olduğu Kâdirî tarikatına ait, Pir Abdülkadir'in yolunu takip edenler

için bir tekke yaptıracağını padişah huzurunda beyan eder. Böylece Hacı Sinan misafirhanesi, semahanesi, çay ocağı bulunan büyük bir külliye inşa eder.

Tekke ile ilgili başka bir rivayete göre ise tekkeyi babası Hacı Sinan'ın isteği üzerine Silahdar Mustafa Paşa inşa etmiştir. Kadı sicillerinde tekkenin bânisi olarak Silahdar Mustafa Paşa görünmekte ve babası Hacı Sinan'ın arzusunun yerine getirmek için bu güzel binayı yaptırdığı ifade edilmektedir.

Menkıbeye göre Hacı Sinan, tekkenin inşası için Milyacka nehrinin sol kıyısında bir arazi satın almış, ancak rüyasında bir ses ona tekkenin burada değil bugünkü bulunduğu yerde inşa edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hacı Sinan tekkeyi Sarayevonun kuzeyinde günümüzde bulunduğu yere inşa etmiştir.

Tekke, yan binaları ve iç avlu dâhil olmak üzere yaklaşık 2200 metre kare gibi büyük bir alan işgal etmektedir. Girişin üstü ve semâhane iki kattan oluşmaktadır. Geri kalanlar ise tek katlıdır. Bunun yanında sohbet yeri olan kahve ocağı, dervişlerin kıyafet değiştirdikleri meydan odası ve yemekhane olmak üzere üç oda daha bulunmaktadır. Avlunun güney tarafında bulunan temellerden anlaşıldığına göre orada yolcu ve dervişlerin odaları bulunmaktaydı. Büyük ihtimalle bu yerde Mula Mustafa Başeskiya'nın zikrettiği tımarhane de yer almaktaydı.²²

Sonuç

Geçmişten günümüze kadar Bosna'da birçok tekke ve zaviye kurulmuştur. Sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte bazılarının göre bu sayı 40 bazılarında göre daha fazladır ancak bu konuda yazılı bir belgeye rastlanmamaktadır.²³ Kurulan bu tekkeler Mevlevî, Kadiri, Nakşibendî, Rifai ve Halveti tarikatlarına aittir. Geçen 550 sene zarfında Bosna'da bilinen 3 Mevlevî, 2 Bektaşî, 1 Rifai, 4 Kadiri, 10 Halveti ve 14 tane Nakşibendî tekkesi kurulmuştur. Tekke sayısı ile önde gelen şehirler Sarayevonun (11), Travnik, Mostar, Foça, Visoko,

²² Vildiç, Samir, *Bosna'da Kadirilik ve Hacı Sinan Tekkesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2012.

²³ Alija Bejtîç, *Skender Paşına Tekija*, Novi Behar, XVI, s. 24.

Konjic, Prusac, Fojnica, Seonica, Vişegrad, Rudo, Bijeljina ve Gornja Tuzla'dır.²⁴

1992-1995 yılları arasında Bosna'da yapılan savaşta bu tekkelerin çoğu yıkılmıştır. Ancak savaşın bitiminden sonra bu tekkelerin onarılmasıyla birlikte yeni tekkelerin kurulduğuna şahit olunmaktadır.

Sarajevo yakınlarında bulunan Kaçuni'de Mesudiye Tekkesi'nin yayımlamış olduğu derginin vermiş olduğu bilgilere göre, Bosna Hersek'te bugün sufilerin zikir yaptığı 56 yer mevcuttur. Bu 56 yerden 17 tanesi şeyhi veya vekili bulunan tekkelerdir. 16 tanesi de zaviye veya bu maksat için ayrılan evlerdir. Bu yerlerin 47'si Bosna Hersek'te en yaygın tarikat olan Nakşibendî, 5 tanesi Kadiri, 3 tanesi Rifai ve bir tanesi (Tuzla yakınlarında) şazeli tarikatına aittir.²⁵

Bosna'daki tarikatlarla ilgili olarak dikkat çeken noktalardan biri de diğer Balkan ülkelerine nazaran Sünni geleneğe uymayan tarikatların (Bektaşilik ve Rifailik gibi) tutunamamış olması ve sayılarının yok denecek kadar az olmasıdır.

Bosna'daki tekkelerin çoğu Osmanlı zamanından kalmıştır, ancak Sarajevo'daki Meytaş tekkesi gibi 1990'larda kurulan tekkeler de mevcuttur. Bu tekkeler İslam Birliği'nin (Bosna Hersek Diyanet İşleri Başkanlığı) himayesi altında olmakla birlikte prensipte bağımsız olarak faaliyet göstermektedirler.

²⁴ İbranoviç, *a.g.e.*, s. 40

²⁵ Kelamu'l Şifa, br. 9, proleće 1427/2006., ss.26-27.

KAYNAKLAR

- AZAMAT, Nihat, 'Hamza Bâlî', *DİA*, c. XV, İstanbul 1997.
- BAŞESKİJA, Mula Mustafa, *Ljetopis – izbor*, Sarajevo 2007.
- BEGLEROVIĆ, Samir – Yesenković / Şilyak, Amina, 'Saraybosna'daki Kadîrîlerin Sığınağı: Hacı Sinan Tekkesi', *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*, ed. Bilal Kemikli, İznik 2010.
- BEJTIĆ, Alija, 'Bombardirana je Čuvena Hadži Sinanova Tekija', *Osvit*, sy. 94, Sarajevo 1943.
- BEJTIĆ, Alija, 'Skender Pašina Tekija', *Novi Behar*, sy. XVI.
- BULJINA, Halid, *Tekije u Fojničkom Kraju*, Fojnica 1991.
- ČEHAJIĆ, Džemal, *Derviški Redovi u Jugoslavenskim Zemljama*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 1986.
- ČENGIĆ, Nihad, *Likovni Fenomen Hadži Sinanove Tekije i Njegova Konzervacija*, Sarajevo Publishing, Sarajevo 2009.
- Evlija Čelebija, *Putopis odlomci o Jugoslavenskim Zemljama*, Sarajevo 1979.
- FEKÎ, Muhammed, 'O Sedam Makama', *Zemzem XVI*, Sarajevo 1984, sy. 5-6.
- HADŽİBAJRIĆ, Fejzullah, *Ilmihal - Kryesia e Bashkesise se fese islame ne Republikën Soc. te Serbise*, Priština 1968.
- İMAMOVIĆ, Mustafa, *Historija Bosnjaka*, Sarajevo 1998.
- İZETİ, Metin, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.
- KALABIĆ, Mehmet, 'Hadži Sinanova Tekija', *Glasnik Zemaljskog Muzeja*, sy. 1890/2, Sarajevo 1890.
- KARA, Mustafa, 'Bağdat'tan Bosna'ya Bir Sadâ Kâimî Hasan Baba', *Keşkül Dergisi*, sy.18, İstanbul 2010.
- KARA, Mustafa, *Bursa'da Kırklar Meclisi*, Bursa Kültür AŞ, Bursa 2011.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- KUKAVİCA, Edin Urjan, *Behar*, Zagreb 2010, sy. 95.
- MİSİRLİĆ, Nasir, 'Fond Sinanove Tekije', *Arhiv Grada Sarajeva*, DS/98, sy. 32.

MOSTARIĆ, Fevzi, *Bülbülistan*, Svjetlost, Sarajevo 1973.

MUJEZİNOVIĆ, Mehmed, 'Epigrafika i kaligrafija pjesnika Mehmeda Mejlije', *Naše Starine*, c. IV, Sarajevo 1957.

MUJEZİNOVIĆ, Mehmed, 'Kaligrafski Zapisi u Sinanovoj Tekiji u Sarajevu i Njihova Konzervacija', *Naše Starine*, Sarajevo 1958.

MUJEZİNOVIĆ, Mehmet, *Islamska Epigrafija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1985.

Samir Vildiç, *Bosna'da Kadirilik ve Hacı Sinan Tekkesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2012.

SIKIRIĆ, Šakir, 'Sarajevske Tekije', *Narodne Starine*, c.1, Zagreb 1927.

ŞAMIÇ, Jasna, 'Kaîmî', *DİA*, I-XXIX (devam ediyor), c. XXIV, İstanbul 2001.

TANTAVÎ, Ali, 'Ko je Musliman', *El Hidaje IV*, Sarajevo 1941, sy. 7-8.

TRALJIĆ, Mahmud, 'Hacıbayriç Feyzullah (1912-1990)', *DİA*, XV.

TRALJIĆ, Mahmud, *Istaknuti Bošnjaci*, Sarajevo 1998.